

Υπόθεση C-230/24

**Σύνοψη αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 98,
παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου**

Ημερομηνία υποβολής:

26 Μαρτίου 2024

Αιτούν δικαστήριο:

Πρωτοδικείο αριθ. 8 της A Coruña

Ημερομηνία της αποφάσεως του αιτούντος δικαστηρίου:

12 Μαρτίου 2024

Ενάγουσα:

MF

Εναγομένη:

Banco Santander, S. A.

Αντικείμενο της κύριας δίκης

Αγωγή με την οποία ο καταναλωτής αξιώνει την επιστροφή των ποσών που κατέβαλε αχρεωστήτως σε τράπεζα δυνάμει καταχρηστικής ρήτρας.

Αντικείμενο και νομική βάση του προδικαστικού ερωτήματος

Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Άρθρα 6 και 7 – Συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές – Καταχρηστικές ρήτρες – Ρήτρα βάσει της οποίας ο δανειολήπτης βαρύνεται με το σύνολο των εξόδων συστάσεως υποθήκης – Αποτελέσματα της κηρύξεως της ακυρότητας της εν λόγω ρήτρας – Αρχή της ισοδυναμίας – Δυνατότητα αναγνώρισεως του απαράγραπτου της αξιώσεως για την κήρυξη της ακυρότητας της ρήτρας και καθορισμού, συγχρόνως, προθεσμίας για την άσκηση της αγωγής επιστροφής των αχρεωστήτως καταβληθέντων ποσών βάσει αυτής.

Προδικαστικό ερώτημα

Αντιβαίνει στην οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, και στην αρχή της ισοδυναμίας η δυνατότητα αποσυνδέσεως της ακυρότητας λόγω καταχρηστικότητας από τα αποτελέσματα περί επιστροφής των αχρεωστήτως καταβληθέντων, με διατήρηση του απαράγραφτου της αξιώσεως για την κήρυξη της ακυρότητας και ταυτόχρονη πρόβλεψη προθεσμίας παραγραφής όσον αφορά την αξίωση επιστροφής των αχρεωστήτως καταβληθέντων, μολονότι δεν υπάρχει κανόνας του ισπανικού δικαίου ούτε σχετική νομολογία που να εφαρμόζει τον εν λόγω διαχωρισμό σε άλλες έννομες σχέσεις;

Σχετικές διατάξεις του δικαίου της Ένωσης

Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29).

Άρθρο 3, παράγραφος 1: «Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης, θεωρείται καταχρηστική όταν παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση».

Άρθρο 4, παράγραφος 1: «Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται, αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται».

Άρθρο 6, παράγραφος 1: «Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές. [...]».

Άρθρο 7, παράγραφος 1: «Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές».

Παρατιθέμενες αποφάσεις του Δικαστηρίου προς στήριξη της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως.

Σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου

A) Ως προς την ακυρότητα των καταχρηστικών ρητρών

Το άρθρο 82 του κωδικοποιημένου κειμένου του γενικού νόμου για την προστασία των καταναλωτών και των χρηστών και άλλων συμπληρωματικών νόμων (στο εξής: TRLGDCU), το οποίο εγκρίθηκε με το βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/2007, της 16ης Νοεμβρίου 2007, ορίζει τα εξής:

«1. Θεωρείται καταχρηστική κάθε ρήτρα που δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης καθώς και κάθε πρακτική που δεν προκύπτει από ρητή συμφωνία, η οποία, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή και του χρήστη σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων που απορρέουν από τη σύμβαση.

[...]

3. Ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών τις οποίες αφορά η σύμβαση και όλες οι περιστάσεις που ίσχυαν κατά τον χρόνο σύναψης της συμβάσεως, καθώς και όλες οι λοιπές ρήτρες της συμβάσεως ή άλλης συμβάσεως από την οποία αυτή εξαρτάται.

4. Παρά τις ως άνω διατάξεις, είναι εν πάση περιπτώσει καταχρηστικές οι ρήτρες που έχουν τα εξής αποτελέσματα, σύμφωνα με τα άρθρα 85 έως 90:

- a) συνδέουν τη σύμβαση με τη βούληση του επαγγελματία,
- b) περιορίζουν τα δικαιώματα του καταναλωτή και του χρήστη,
- c) συνεπάγονται τη μη αμοιβαιότητα στη σύμβαση,
- d) επιβάλλουν στον καταναλωτή ή στον χρήστη δυσανάλογες εγγυήσεις ή τον επιφορτίζουν αδικαιολόγητα με το βάρος αποδείξεως,
- e) έχουν δυσανάλογο χαρακτήρα ως προς τη σύναψη και την εκτέλεση της συμβάσεως, ή
- f) αντίκεινται στους κανόνες του ανταγωνισμού και στην εφαρμοστέα νομοθεσία».

Το άρθρο 83 του TRLGDCU ορίζει τα εξής:

«Οι καταχρηστικές ρήτρες είναι αυτοδικαίως άκυρες και λογίζονται ως μη συνολογηθείσες [...]».

Το άρθρο 6, παράγραφος 3, του ισπανικού Código Civil (Αστικού Κώδικα) ορίζει τα εξής:

«Πράξεις που αντίκεινται σε αναγκαστικούς και απαγορευτικούς κανόνες είναι αυτοδικαίως άκυρες, εκτός αν ορίζεται σε αυτούς διαφορετικό αποτέλεσμα για την περίπτωση της παράβασης».

Το άρθρο 1303 του ισπανικού Código Civil (Αστικού Κώδικα) ορίζει τα ακόλουθα:

«Κηρυχθείσας άκυρης της ενοχής, οι αντισυμβαλλόμενοι οφείλουν να αποδώσουν αμοιβαίως τα πράγματα που αποτέλεσαν αντικείμενο της συμβάσεως, με τους καρπούς τους, καθώς και το αντίτιμο με τους αναλογούντες τόκους [...]».

Η διάταξη αυτή και οι συναφείς με αυτήν διατάξεις ρυθμίζουν τις περιπτώσεις σχετικής ακυρωσίας ή ακυρότητας, ενώ εφαρμόζεται και στη νομολογία, σε περιπτώσεις απόλυτης, πλήρους ή αυτοδίκαιης ακυρότητας, είτε της συμβάσεως είτε οποιασδήποτε ρήτρας της, για τους σκοπούς επιστροφής των παροχών.

B) Ως προς την παραγραφή των αξιώσεων

Το άρθρο 1964, παράγραφος 2, του ισπανικού Código Civil (Αστικού Κώδικα), σύμφωνα με τη διατύπωση που ίσχυε κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως, όριζε τα εξής:

«Οι εμπραγμάτως εξασφαλισμένες αξιώσεις που απορρέουν από ενυπόθηκα δάνεια παραγράφονται σε είκοσι έτη, ενώ οι ενοχικές αξιώσεις για τις οποίες δεν έχει προβλεφθεί ειδική προθεσμία παραγραφής, σε δεκαπέντε έτη».

Το άρθρο 1964, παράγραφος 2, του εν λόγω κώδικα, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο 42/2015, της 5ης Οκτωβρίου 2015, ορίζει τα εξής:

«Οι ενοχικές αξιώσεις που δεν υπόκεινται σε ειδική παραγραφή παραγράφονται μετά την πάροδο πέντε ετών από την ημερομηνία κατά την οποία μπορεί να απαιτηθεί η εκπλήρωση της οφειλόμενης παροχής [...]».

Η πέμπτη μεταβατική διάταξη του νόμου 42/2015 προβλέπει τα εξής:

«Παραγραφή που ισχύει για τις υφιστάμενες σχέσεις.

Η παραγραφή των ενοχικών αξιώσεων οι οποίες δεν υπόκεινται σε ειδική παραγραφή και γεννήθηκαν πριν από την ημερομηνία έναρξης ισχύος του παρόντος νόμου διέπεται από τις διατάξεις του άρθρου 1 939 του Αστικού Κώδικα».

Το άρθρο 1939 του Código Civil (Αστικού Κώδικα) ορίζει τα εξής:

«Η παραγραφή που άρχισε πριν από τη δημοσίευση του παρόντος κώδικα διέπεται από τους προγενέστερους νόμους· αν όμως από την έναρξη ισχύος του κώδικα παρέλθει ο απαιτούμενος χρόνος παραγραφής που ορίζεται σε αυτόν, η παραγραφή παράγει τα αποτελέσματά της, έστω και αν οι προγενέστεροι νόμοι ορίζουν μεγαλύτερο χρονικό διάστημα».

Αποφάσεις του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου) και παρατιθέμενες σε αυτές διατάξεις για τη θεμελίωση της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως.

Συνοπτική έκθεση των πραγματικών περιστατικών και της πορείας της διαδικασίας

- 1 Στις 19 Ιανουαρίου 2009, η ενάγουσα, υπό την ιδιότητα της καταναλώτριας, συνήψε σύμβαση δανείου με την Banco Santander, S.A., η πέμπτη ρήτρα της οποίας ορίζει τα εξής:

«Έξοδα και υποχρεώσεις που βαρύνουν τον δανειολήπτη.

5.1. Τα ακόλουθα έξοδα βαρύνουν τον δανειολήπτη:

5.1.1. Προπαρασκευαστικά έξοδα της συναλλαγής: Τα έξοδα που αναφέρονται στην παρούσα παράγραφο βαρύνουν τον αιτούντα, ακόμη και αν το δάνειο δεν συναφθεί.

* Έξοδα εκτίμησης του ακινήτου.

* Έξοδα ελέγχου τίτλων ιδιοκτησίας.

5.1.2. Τα έξοδα και οι φόροι που προκύπτουν από την παρούσα σύμβαση, την καταχώρισή της στο υποθηκοφυλακείο και την έκδοση πρώτου αντιγράφου για λογαριασμό της τράπεζας, καθώς και εκείνα που προκύπτουν από την τροποποίηση ή την ακύρωσή της και τα έξοδα και οι φόροι που προκύπτουν από την καταχώριση στο υποθηκοφυλακείο, κατά περίπτωση, των κατασκευών και εγκαταστάσεων, σύμφωνα με τη ΔΕΥΤΕΡΗ Ρήτρα [...]».

- 2 Στις 27 Φεβρουαρίου 2023, η καταναλώτρια άσκησε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου αγωγή ζητώντας να αναγνωρισθεί η απόλυτη ακυρότητα της πέμπτης ρήτρας και, κατά συνέπεια, να της επιστραφεί το ήμισυ των εξόδων που καταβλήθηκαν για συμβολαιογραφικά έξοδα και το σύνολο των εξόδων που καταβλήθηκαν για δικαιώματα υποθηκοφυλακείου, καθώς και οι νόμιμοι τόκοι επί των ποσών αυτών.

Κυριότερα επιχειρήματα των διαδίκων της κύριας δίκης

- 3 Η τράπεζα ισχυρίζεται ότι, δυνάμει του άρθρου 1964, παράγραφος 2, του αστικού κώδικα και των μεταβατικών διατάξεων του νόμου 42/2015, η αξίωση της

ενάγουσας για επιστροφή των αναφερόμενων στην αγωγή ποσών έχει παραγραφεί.

Συνοπτική έκθεση του σκεπτικού της απόφασεως περί παραπομπής

- 4 Το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το κατά πόσον το δίκαιο της Ένωσης επιτρέπει την παραγραφή της αξιώσεως επιστροφής των ποσών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως δυνάμει καταχρηστικής ρήτρας, μολονότι η αξίωση για την κήρυξη της ακυρότητας της εν λόγω ρήτρας δεν υπόκειται σε παραγραφή. Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο υποστηρίζει ότι αυτός ο διαχωρισμός ή διαφορετική μεταχείριση αντίκειται στην αρχή της ισοδυναμίας.

Σημείο αφετηρίας: σχολιασμός της αποφάσεως του Δικαστηρίου, της 16ης Ιουλίου 2020, *Caixabanc* (C-224/19)

- 5 «Το αιτούν δικαστήριο επικεντρώνεται στην ανάλυση του δέκατου τρίτου προδικαστικού ερωτήματος, το οποίο αφορά τον χρονικό περιορισμό των αποτελεσμάτων της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας διά του καθορισμού προθεσμίας παραγραφής, και με το οποίο ζητήθηκε να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική νομολογία κατά την οποία η άσκηση αγωγής με αίτημα την εφαρμογή των σχετικών με την επιστροφή αποτελεσμάτων της αναγνωρίσεως της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας υπόκειται σε παραγραφή, μολονότι, δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας, η άσκηση αγωγής για την κήρυξη της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας δεν υπόκειται σε παραγραφή.
- 6 Στη σκέψη 81 της εν λόγω αποφάσεως αναφέρεται ότι η προστασία την οποία παρέχει η οδηγία 93/13 στους καταναλωτές αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία απαγορεύει στο εθνικό δικαστήριο, μετά την πάροδο αποκλειστικής προθεσμίας, να λαμβάνει υπόψη τον καταχρηστικό χαρακτήρα ρήτρας που έχει περιληφθεί σε σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή (απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2002, *Cofidis*, C-473/00, EU:C:2002:705, σκέψη 38). Κατά την άποψη του αιτούντος δικαστηρίου, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η παραγραφή της αξιώσεως για την κήρυξη της καταχρηστικότητας μιας ρήτρας αντιβαίνει στην οδηγία 93/13. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι το κριτήριο αυτό ακολουθείται και στην ισπανική νομοθεσία και νομολογία, σύμφωνα με τις οποίες η απόλυτη, πλήρης ή αυτοδίκαιη κήρυξη ακυρότητας λόγω παραβάσεως κανόνων αναγκαστικού δικαίου δεν υπόκειται, κατά κανόνα, σε καμία παραγραφή. Με δεδομένο ότι η αξίωση για την κήρυξη της ακυρότητας λόγω καταχρηστικότητας δεν υπόκειται σε παραγραφή, το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσον μπορεί να ισχύει το ίδιο για τις αξιώσεις που απορρέουν από την εν λόγω ακυρότητα, ή, πιο συγκεκριμένα, αν μια εθνική ρύθμιση ή νομολογία που θέτει τις αξιώσεις αυτές υπό προθεσμία είναι σύμφωνη με την οδηγία.

- 7 Ωστόσο, στη σκέψη 82 της εν λόγω αποφάσεως διατυπώνεται επιφύλαξη ως προς την προσέγγιση αυτή, καθώς αναφέρεται ότι, εντούτοις, το Δικαστήριο έχει ήδη δεχθεί ότι η προστασία του καταναλωτή δεν είναι απόλυτη (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 68) και ότι ο καθορισμός ευλόγων αποκλειστικών προθεσμιών για την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων για λόγους ασφάλειας δικαίου είναι σύμφωνος με το δίκαιο της Ένωσης (αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 2009, Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08, EU:C:2009:615, σκέψη 41, και της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 69). Σχολιάζοντας τη σκέψη αυτή, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το Δικαστήριο υπονοεί έναν πιθανό διαχωρισμό μεταξύ της πλήρους ακυρότητας της ρήτηρας και των αποτελεσμάτων της.
- 8 Στη σκέψη 83 της εν λόγω αποφάσεως αναφέρεται ότι οι λεπτομερείς κανόνες εφαρμογής της προστασίας των καταναλωτών, την οποία προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, εμπίπτουν στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας τους. Εντούτοις, οι κανόνες αυτοί δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν παρόμοιες καταστάσεις εσωτερικής φύσεως (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να διαμορφώνονται κατά τρόπο που να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας) (πρβλ. μεταξύ άλλων, απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2006, Mostaza Claro, C-168/05, EU:C:2006:675, σκέψη 24 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Σχολιάζοντας την ανωτέρω σκέψη, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, μολονότι, από την άποψη του εθνικού δικαίου, η θέσπιση προθεσμίας παραγραφής ή αποσβεστικής προθεσμίας δεν αποτελεί αυστηρά δικονομικό, αλλά αντίθετα, ουσιαστικό κανόνα, μπορεί ωστόσο να εμπίπτει στη σφαίρα της δικονομικής αυτονομίας, δεδομένου ότι αποτελεί μέσο εφαρμογής ή μεταφοράς ενός κανόνα του ενωσιακού δικαίου στην εσωτερική έννομη τάξη.
- 9 Στη σκέψη 84 της εν λόγω αποφάσεως, το Δικαστήριο αναφέρει ότι, επομένως, το δίκαιο της Ένωσης δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία κατά την οποία, ενώ η αξίωση για την αναγνώριση της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτηρας περιλαμβανόμενης σε σύμβαση μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν υπόκειται σε παραγραφή, η αξίωση που αποσκοπεί στην εφαρμογή των περί επιστροφής αποτελεσμάτων της εν λόγω ακυρότητας υπόκειται σε παραγραφή, υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Σχολιάζοντας τη σκέψη αυτή, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι καθίσταται δυνατή η ευδοκίμηση μιας αγωγή αναγνώρισεως της ακυρότητας, καθώς δεν υπόκειται σε προθεσμία, ενώ οι συνέπειες μιας τέτοιας ακυρότητας περιορίζονται χρονικά λόγω θεσπίσεως αποκλειστικής προθεσμίας, εκφράζοντας την άποψη ότι το αποτέλεσμα αυτό φαίνεται να είναι επιζήμιο για τους καταναλωτές.
- 10 Το αιτούν δικαστήριο επικαλείται και σχολιάζει τις σκέψεις 85 έως 92 της ανωτέρω αποφάσεως, οι οποίες αναφέρονται στην αρχή της αποτελεσματικότητας

και στις οποίες επισημαίνεται ότι, προκειμένου να ελεγχθεί η τήρηση της ανωτέρω αρχής, πρέπει να ληφθούν υπόψη οι αρχές του εθνικού δικαίου, όπως η αρχή της ασφάλειας δικαίου, η οποία μπορεί να επιτάσσει τη θέσπιση προθεσμίας παραγραφής όσον αφορά την αξίωση επιστροφής. Ωστόσο, το προδικαστικό ερώτημα δεν αφορά την αρχή αυτή, αλλά την αρχή της ισοδυναμίας.

- 11 Στη σκέψη 86 της ανωτέρω αποφάσεως, διευκρινίζεται ότι η υπόθεση της κύριας δίκης είχε ως αντικείμενο την ενδεχόμενη ισχύ της πενταετούς παραγραφής του άρθρου 1964, παράγραφος 2, του Código Civil (Αστικού Κώδικα) στην περίπτωση της αγωγής με την οποία ζητείται η εφαρμογή των σχετικών με την επιστροφή αποτελεσμάτων της αναγνώρισης της ακυρότητας μιας καταχρηστικής ρήτρας συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου. Σύμφωνα με τη σκέψη 87 της εν λόγω αποφάσεως, στο μέτρο που τριετείς (απόφαση της 15ης Απριλίου 2010, Barth, C-542/08, EU:C:2010:193, σκέψη 28) ή διετείς (απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Banca Antoniana Popolare Veneta, C-427/10, EU:C:2011:844, σκέψη 25) προθεσμίες παραγραφής κρίθηκαν από τη νομολογία του Δικαστηρίου ως σύμφωνες προς την αρχή της αποτελεσματικότητας, πρέπει να γίνει δεκτό ότι πενταετής παραγραφή για την άσκηση της αγωγής με αίτημα την εφαρμογή των σχετικών με την επιστροφή αποτελεσμάτων της αναγνώρισης της ακυρότητας καταχρηστικής ρήτρας δεν δύναται καταρχήν, υπό την επιφύλαξη της εκτιμήσεως, από το αιτούν δικαστήριο, των παρατιθέμενων στη σκέψη 85 της παρούσας αποφάσεως στοιχείων, να καταστήσει πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η οδηγία 93/13. Το αιτούν δικαστήριο ερμηνεύει την εν λόγω παράγραφο υπό την έννοια ότι μπορεί να οριστεί πενταετής προθεσμία παραγραφής για την άσκηση της αξιώσεως επιστροφής, μολονότι η αξίωση για την κήρυξη της ακυρότητας της καταχρηστικής ρήτρας δεν υπόκειται σε παραγραφή.
- 12 Το αιτούν δικαστήριο αναλύει στη συνέχεια τις δύο αποφάσεις που παρατίθενται στην προαναφερόμενη σκέψη 87. Η απόφαση της 15ης Απριλίου 2010, Barth, C-542/08, αφορούσε αγωγή με αίτημα την καταβολή ειδικού επιδόματος αρχαιότητας για την παροχή υπηρεσιών για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα από διακινούμενο εργαζόμενο, και στην απόφαση αυτή κρίθηκε ότι η εν λόγω αξίωση μπορεί να υπόκειται σε παραγραφή (η τριετής προθεσμία ασκήσεως της αξιώσεως θεωρήθηκε επαρκής). Η περίπτωση αυτή διαφέρει από την αναλυθείσα στην απόφαση της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabanc (C-224/19), με την οποία κρίθηκε ότι οι αξιώσεις που απορρέουν από την κήρυξη της απόλυτης ακυρότητας ρήτρας που περιέχεται σε καταναλωτική σύμβαση μπορούν να υπόκεινται σε παραγραφή, αλλά ποτέ η αξίωση για την κήρυξη της ίδιας της ακυρότητας. Έτσι, σύμφωνα με το αιτούν δικαστήριο, στην υπόθεση Barth, C-542/08, δεν υπήρξε διαχωρισμός μεταξύ της αναγνώρισεως ενός δικαιώματος και των αποτελεσμάτων που απορρέουν από την εν λόγω αναγνώριση (συγκεκριμένα του δικαιώματος χορηγήσεως οφειλόμενης παροχής), αλλά κρίθηκε απλώς ότι η τριετής προθεσμία παραγραφής για την υποβολή αιτήσεως αναγνώρισεως επιδόματος αρχαιότητας στην Αυστρία συνιστά εύλογη προθεσμία που δεν αντίκειται στην αρχή της αποτελεσματικότητας, σε συνδυασμό με το άρθρο 7, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68, του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968,

περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας.

- 13 Από την πλευρά της, η απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Banca Antoniana Popolare Veneta, C-427/10, αφορούσε διαφορά μεταξύ των ιταλικών φορολογικών αρχών και χρηματοπιστωτικού ιδρύματος, στο πλαίσιο της οποίας το τελευταίο ζητούσε την επιστροφή αχρεωστήτως εισπραχθέντων φορολογικών εσόδων. Στην περίπτωση εκείνη το Δικαστήριο έκρινε ότι η θέσπιση διαφορετικών προθεσμιών για την άσκηση ενεργειών από τον υποκείμενο στον φόρο και από τη φορολογική διοίκηση δεν αντίκειται στην αρχή της αποτελεσματικότητας. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η υπόθεση εκείνη ομοίως δεν μπορεί να εξομοιωθεί με την υπόθεση της 16ης Ιουλίου 2020, Caixaabanc, C-224/19, δεδομένου ότι αφορούσε διαφορετική έννομη σχέση (φορολογικής διοίκησης – φορολογουμένου) διαφορετικού χαρακτήρα (δημοσίου).
- 14 Κατά συνέπεια, το αιτούν δικαστήριο θεωρεί ότι οι περιπτώσεις που αναφέρονται στη σκέψη 87 της προαναφερόμενης αποφάσεως δεν υποστηρίζουν επαρκώς τη θέση του Δικαστηρίου.
- 15 Στη συνέχεια, το αιτούν δικαστήριο σχολιάζει τις σκέψεις 88 έως 92 της προαναφερόμενης αποφάσεως της 16ης Ιουλίου 2020, Caixaabanc (C-224/19), σχετικά με τον υπολογισμό της προθεσμίας και τον προσδιορισμό των dies a quo, υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει ότι «σκοπός της προσέγγισής μας δεν είναι [...] να εξετάσουμε [...] τα επιμέρους στάδια της συμβάσεως τα οποία σηματοδοτούν την έναρξη της παραγραφής της αξιώσεως επιστροφής». Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι το αιτούν δικαστήριο i) εκτιμά ότι η έκφραση «από την ημερομηνία κατά την οποία μπορεί να απαιτηθεί η εκπλήρωση της οφειλόμενης παροχής» του άρθρου 1964, παράγραφος 2, του Código Civil (Αστικού Κώδικα) αποκλείει το ενδεχόμενο να συμπίπτει η ημερομηνία έναρξεως της παραγραφής με την ημερομηνία συνάψεως της συμβάσεως και ii) υποστηρίζει, βάσει της σκέψεως 90 της προαναφερθείσας αποφάσεως, ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ο χρόνος κατά τον οποίο ο καταναλωτής αντιλαμβάνεται ότι ο όρος είναι καταχρηστικός, π.χ. κατόπιν αποφάσεως ισπανικού δικαστηρίου που κηρύσσει τον όρο αυτό καταχρηστικό.
- 16 Συνοψίζοντας την ανωτέρω απόφαση, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, αναφορικά με τη δυνατότητα παραγραφής, το Δικαστήριο επιτρέπει τον διαχωρισμό μεταξύ i) της αξιώσεως για την κήρυξη της ακυρότητας των καταχρηστικών ρητρών (η οποία δεν υπόκειται σε παραγραφή) και ii) της αξιώσεως επιστροφής των ποσών που καταβλήθηκαν δυνάμει των εν λόγω ρητρών (η οποία υπόκειται σε παραγραφή, εφόσον αυτό δεν αντίκειται στις αρχές της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας).

Εθνική νομολογία σχετικά με τον διαχωρισμό μεταξύ αξιώσεως για την κήρυξη ακυρότητας και αξιώσεως επιστροφής και τη σχέση του με την αρχή της ισοδυναμίας

- 17 Δεν είναι σπάνιο φαινόμενο η επίκληση από πλευράς τραπεζών της αποσβεστικής προθεσμίας του άρθρου 1301 ή της παραγραφής του άρθρου 1964 του Código Civil (Αστικού Κώδικα) σε περιπτώσεις εγέρσεως αξιώσεων για την κήρυξη της ακυρότητας λόγω καταχρηστικότητας και την εφαρμογή των περί επιστροφής αποτελεσμάτων που αυτή συνεπάγεται.
- 18 Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, δεν πρόκειται για σχετική ακυρότητα λόγω ελαττώματος της βουλήσεως, αλλά για απόλυτη ακυρότητα λόγω καταχρηστικότητας μιας ρήτηρας. Η εν λόγω κήρυξη της αυτοδίκαιης ακυρότητας δεν υπόκειται στην αποσβεστική προθεσμία του άρθρου 1301 του Código Civil (Αστικού Κώδικα), όπως έκρινε το Ανώτατο Δικαστήριο στην απόφασή του της 16ης Οκτωβρίου 2017, σύμφωνα με την οποία i) η καταχρηστική ρήτρα είναι αυτοδικαίως άκυρη, γεγονός που συνεπάγεται τη μη δέσμευση του καταναλωτή από αυτή (άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13), και ii) δεν είναι δυνατόν να παρασχεθεί στον καταναλωτή μικρότερη προστασία από εκείνη που παρέχει η πρόβλεψη της αυτοδίκαιης ακυρότητας σε άλλους τομείς της έννομης τάξεως, δεδομένου ότι, σε περίπτωση παροχής μικρότερης προστασίας, θα παραβιαζόταν η αρχή της ισοδυναμίας που διέπει το ενωσιακό δίκαιο.
- 19 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, όσον αφορά το απαράγραπτο της αξιώσεως για την ακύρωση καταχρηστικών ρητρών, η νομολογία του Δικαστηρίου συμπίπτει με εκείνη του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου).
- 20 Από την άλλη πλευρά, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, στην ισπανική νομολογία, δεν υφίσταται τέτοιος διαχωρισμός, συνιστάμενος στη μη παραγραφή της αξιώσεως για την κήρυξη της ακυρότητας αφενός και στην παραγραφή της αξιώσεως για την εφαρμογή των αποτελεσμάτων της εν λόγω ακυρότητας αφετέρου. Ως εκ τούτου, κατά την άποψη του αιτούντος δικαστηρίου, η αρχή της ισοδυναμίας εμποδίζει τη διαφορετική μεταχείριση της αξιώσεως για την ακύρωση της καταχρηστικής ρήτηρας (η οποία δεν υπόκειται σε παραγραφή) σε σχέση με την αξίωση επιστροφής των ποσών που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως δυνάμει της εν λόγω ρήτηρας (η οποία υπόκειται σε παραγραφή). Κατά συνέπεια, όπως η κήρυξη της απόλυτης ακυρότητας δεν υπόκειται σε παραγραφή ή αποσβεστική προθεσμία, ομοίως και τα αποτελέσματα της κηρύξεως της ακυρότητας δεν πρέπει να υπόκεινται στους ανωτέρω περιορισμούς.
- 21 Το αιτούν δικαστήριο παραθέτει σειρά ανάλογων περιπτώσεων που προβλέπει το εσωτερικό δίκαιο, στις οποίες δεν υφίσταται τέτοιος διαχωρισμός και οι οποίες έχουν σημασία για την εφαρμογή της αρχής της ισοδυναμίας. Ειδικότερα:

- Τα άρθρα 1301 και 1303 του Código Civil (Αστικού Κώδικα) καθιερώνουν ενιαία τετραετή αποσβεστική προθεσμία, χωρίς να διακρίνουν μεταξύ αξιώσεως για την κήρυξη της ακυρότητας και αξιώσεως επιστροφής·
 - η αγωγή διανομής δεν υπόκειται σε παραγραφή, ενώ να τίθεται αποκλειστική προθεσμία για την παράδοση των επιδικασθέντων περιουσιακών στοιχείων·
 - η αγωγή κανονισμού ορίων δεν υπόκειται σε παραγραφή και το ίδιο ισχύει για την οριοθέτηση·
 - η αγωγή διαζυγίου δεν υπόκειται σε παραγραφή και η λύση του καθεστώτος κοινοκτημοσύνης, ως αποτέλεσμα της λύσεως του γάμου, ομοίως δεν υπόκειται σε παραγραφή [άρθρο 95 του Código Civil (Αστικού Κώδικα)]·
 - η κήρυξη της αυτοδίκαιης ακυρότητας των τοκογλυφικών δανείων και η άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την εν λόγω ακυρότητα δεν υπόκεινται σε παραγραφή·
 - Το άρθρο 6, παράγραφος 3, του Código Civil (Αστικού Κώδικα), θεσπίζοντας την πλήρη ακυρότητα των πράξεων που αντιβαίνουν σε υποχρεωτικούς ή απαγορευτικούς κανόνες, δεν προβλέπει τη δυνατότητα διακρίσεως μεταξύ της ακυρότητας και των αποτελεσμάτων αυτής.
- 22 Επίσης, δεν υφίσταται ούτε μία απόφαση του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου) που να καθιερώνει απερίφραστα διαφορετικό καθεστώς παραγραφής μεταξύ της κηρύξεως της ακυρότητας και των αποτελεσμάτων της, έτσι ώστε, σε περίπτωση που η αξίωση (για την κήρυξη της ακυρότητας) δεν υπόκειται σε παραγραφή, ομοίως δεν υπόκεινται σε παραγραφή οι αξιώσεις που αποσκοπούν στην εφαρμογή των αποτελεσμάτων (της εν λόγω ακυρότητας). Με άλλα λόγια, επιβεβαιώνεται το αδιάσπαστο μεταξύ της ακυρότητας και των συνεπειών της. Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο παραπέμπει στις κάτωθι αποφάσεις:
- **απόφαση 491/2018 του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου), της 14ης Σεπτεμβρίου 2018**, η οποία καθιερώνει ενιαία προθεσμίας παραγραφής αναφορικά με την αξίωση αποζημιώσεως και την παράβαση που τη γεννά, αναφέροντας ότι το ζήτημα έγκειται στον καθορισμό του αν η αξίωση για αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από την παράβαση του καθήκοντος συντηρήσεως που επιβάλλει το άρθρο 10, παράγραφος 1 του LPH (νόμου περί της ιδιοκτησίας κατ' ορόφους) στους συνιδιοκτήτες οικοδομής υπόκειται σε ενιαύσια παραγραφή –καθώς πρόκειται για εξωσυμβατική ευθύνη– ή στη γενική παραγραφή των δεκαπέντε ετών –σήμερα πέντε ετών– καθόσον πρόκειται για ενοχική αξίωση μη υπαγόμενη σε ειδική παραγραφή και διεπόμενη από τις διατάξεις του άρθρου 1964 του Αστικού Κώδικα. Σύμφωνα με τα υποστηριζόμενα στην αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση, η αξίωση για τη διενέργεια εργασιών συντηρήσεως κατά το άρθρο 10, παράγραφος 1 του LPH (νόμου περί της ιδιοκτησίας κατ' ορόφους) υπόκειται στη γενική προθεσμία παραγραφής που ισχύει για τις ενοχικές αξιώσεις και, παρόλα αυτά, η αξίωση

για την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από τη μη τήρηση της ανωτέρω υποχρέωσης υπόκειται σε ενιαύσια παραγραφή, η οποία εφαρμόζεται ειδικώς στις περιπτώσεις εξωσυμβατικής ευθύνης. Ωστόσο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η αξίωση αποζημιώσεως θεμελιώνεται στο μη αμφισβητήσιμο γεγονός ότι η προκληθείσα ζημία είναι αποτέλεσμα αυτής ακριβώς της παραβίασεως της νομικής υποχρέωσης που επιβάλλεται στους συνιδιοκτήτες από το άρθρο 10 του Ley de Propiedad Horizontal (νόμου περί της ιδιοκτησίας κατ' ορόφους), το οποίο επιτάσσει την εκτέλεση των αναγκαίων εργασιών για τη συντήρηση και τη διατήρηση των κοινοχρήστων χώρων, κατά τρόπον ώστε να μην προκαλούν ζημία σε άλλα κοινά ή ιδιωτικά περιουσιακά αγαθά. **Δεν είναι δυνατός ο διαχωρισμός της προθεσμίας παραγραφής της αξιώσεως για συμμόρφωση με υφιστάμενες νομικές υποχρεώσεις από την προθεσμία για την άσκηση της αξιώσεως αποκαταστάσεως της εντεύθεν ζημίας συνεπεία της μη συμμορφώσεως:**

- **απόφαση 178/2013 του Ανωτάτου Δικαστηρίου, της 25ης Μαρτίου 2013**, στην οποία αναλύθηκε το επιχείρημα ενός εκ των διαδίκων, σύμφωνα με το οποίο, μολονότι η αξίωση για την κήρυξη της εικονικότητας μιας δικαιοπραξίας δεν υπόκειται σε παραγραφή, η αξίωση για αποκατάσταση της ζημίας, που ασκείται παράλληλα με την ανωτέρω αξίωση και αποσκοπεί στην επαναφορά των περιουσιακών στοιχείων που αποτελούν αντικείμενο της άκυρης συμβάσεως στο προγενέστερο της συνάψεώς της καθεστώ, υπόκειται σε παραγραφή. Το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) απορρίπτει το επιχείρημα αυτό αναφέροντας ότι, σε περίπτωση κατά την οποία το ιδιοκτησιακό καθεστώς είναι πλασματικό ως αποτέλεσμα εικονικής δικαιοπραξίας, η αξίωση επιστροφής των περιουσιακών στοιχείων υπόκειται στο ίδιο καθεστώς μη παραγραφής με την αξίωση για την κήρυξη της εικονικότητας, δεδομένου ότι τίποτα δεν γεννάται από το τίποτα –«ex nihilo nihil»–.

- 23 Το αιτούν δικαστήριο αναγνωρίζει ότι υπάρχουν δύο αποφάσεις του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου) που φαίνεται να συνηγορούν υπέρ ενός ενδεχόμενου διαχωρισμού των αποτελεσμάτων, αν και στην απόφαση 747/2010, της 30ής Δεκεμβρίου 2010, αναλύεται μια ιδιότυπη περίπτωση (η υπόθεση του εμπορικού σήματος «Havana Club»), και πρόκειται για μια ενιαία απόφαση, ενώ η απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 1964 περιέχει απλά και μόνον obiter dicta, καθώς το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) εκτιμά ότι πρόκειται για περίπτωση ακυρωσίας και όχι πλήρους ακυρότητας. Με διάταξη της 22ας Ιουλίου 2021, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) υπέβαλε επίσης προδικαστικό ερώτημα κατά τρόπο που υποδηλώνει ότι, στην κρινόμενη περίπτωση, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) θα προκρίνει τη λύση του διαχωρισμού, μολονότι η λύση αυτή δεν έχει ακόμη υιοθετηθεί.

Καταληκτικές παρατηρήσεις του αιτούντος δικαστηρίου

- 24 Εάν γινόταν δεκτός ο ανωτέρω διαχωρισμός, θα οδηγούμασταν στο παράδοξο γεγονός της μη επελεύσεως οποιασδήποτε συνέπειας ως απόρροια της απόλυτης

ακυρότητας, δεδομένου ότι, ακόμη και σε περίπτωση κηρύξεως της τελευταίας, οι παροχές δεν θα μπορούσαν να επιστραφούν σε περίπτωση που η αξίωση επιστροφής θεωρούνταν παραγεγραμμένη.

- 25 Επιπλέον, ο εν λόγω διαχωρισμός θα ματαιώνει το αποτρεπτικό αποτέλεσμα που διατυπώνεται στη νομολογία του Δικαστηρίου (π.χ. στην απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo, C-154/15), καθώς ο επαγγελματίας θα έμπαινε στον πειρασμό να συμπεριλάβει τέτοιες καταχρηστικές ρήτρες με την ελπίδα ότι, ακόμη και αν κηρυχθούν άκυρες, δεν θα του προκαλέσουν ζημία, επειδή ο καταναλωτής δεν θα είναι σε θέση να ανακτήσει τα αχρεωστήτως καταβληθέντα ποσά. Το αποτρεπτικό αποτέλεσμα και ο σκοπός του αποκλεισμού της χρήσεως καταχρηστικών ρητρών προϋποθέτουν τη δυνατότητα απρόθεσμης επικλήσεως της ακυρότητας και των εγγενών περί επιστροφής αποτελεσμάτων, ανά πάσα στιγμή.
- 26 Η θεωρία του διαχωρισμού θα οδηγούσε σε καταστάσεις που εγγίζουν τα όρια του παραλόγου. Πράγματι, σε περίπτωση ακυρότητας λόγω ελαττωμάτων της βουλήσεως, αν εφαρμοσθεί η τετραετής παραγραφή στην περίπτωση της αυτοτελούς αξιώσεως για την κήρυξη της ακυρότητας [άρθρο 1 301 του Código Civil (Αστικού Κώδικα)] και η πενταετής παραγραφή [άρθρο 1 964 του Código Civil (Αστικού Κώδικα)] στις περιπτώσεις αξιώσεων επιστροφής των παροχών κατ' άρθρον 1 303 του Código Civil (Αστικού Κώδικα), μπορεί να οδηγηθούμε ενώπιον μιας καταστάσεως στην οποία η αξίωση για την κήρυξη της ακυρότητας δύναται να έχει παραγραφεί και, παρόλα αυτά, η αξίωση επιστροφής των παροχών να μην έχει παραγραφεί, πλην όμως να μην είναι δυνατόν να προβληθεί λόγω ελλείψεως απαραίτητης προϋποθέσεως (κηρύξεως της ακυρότητας). Ένα επιπλέον επιχείρημα για την ανακολουθία μιας τέτοιας προσεγγίσεως αποτελεί το γεγονός ότι, στις περιπτώσεις στις οποίες τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν αμοιβαία επιστροφή των παροχών (για παράδειγμα, η τράπεζα και ο καταναλωτής), έκαστη αξίωση επιστροφής θα υπέκειτο σε χωριστή παραγραφή, με πιθανώς διαφορετικά αποτελέσματα.
- 27 Στις αστικές υποθέσεις, όπως μας υπενθυμίζει η απόφαση του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου), της 25ης Μαρτίου 2015, η ακυρότητα (των συμβάσεων) «απαιτεί την κατάργηση των αποτελεσμάτων τους και τη διαγραφή τους, σαν να μην υπήρχαν, και συνεπώς την αποτροπή επελεύσεως συνεπειών από αυτές, σύμφωνα με την κλασική αρχή quod nullum est, nullum producit effectum». Εφόσον γίνει δεκτή η δυνατότητα παραγραφής των αξιώσεων επιστροφής, τούτο σημαίνει ότι η ακυρότητα (αυτοδίκαιη, απόλυτη, πλήρης, αμετάκλητη, μη επιδεχόμενη θεραπεία, διόρθωση...) δύναται να παράξει αποτελέσματα, κατά παράβαση του κανόνα αυτού. Η ακυρότητα συνδέεται σε τέτοιο βαθμό με τα αποτελέσματά της, ώστε το ίδιο το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) έχει κρίνει ότι δεν είναι καν απαραίτητο να αναζητηθούν τα αποτελέσματα της ακυρότητας, καθώς αυτά επέρχονται αυτοδικαίως, η δε επιστροφή των παροχών αποτελεί ex lege αποτέλεσμα της ακυρότητας [αποφάσεις του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου), της 10ης

Οκτωβρίου, 537/2019, αφορώσα ειδικώς ακυρότητα λόγω καταχρηστικότητας, της 30ής Νοεμβρίου, 716/2016 ή της 10ης Μαρτίου, 102/2015)].

- 28 Εφόσον ο επιδιωκόμενος στόχος είναι η εναρμόνιση της προστασίας του καταναλωτή με την αρχή της ασφάλειας δικαίου, είναι αναγκαία η θέσπιση μίας αποσβεστικής προθεσμίας/προθεσμίας παραγραφής, εύλογης διάρκειας, για την κήρυξη της ίδιας της ακυρότητας, ωστόσο ο διαχωρισμός μεταξύ ακυρότητας και αποτελεσμάτων αυτής αποτελεί νομικό τέχνασμα.

ΕΓΓΡΑΦΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ